

17. Átök við Vestur-Þjóðverja (1972-75)

Meike Stommer

Í lok sjöunda áratugar urðu átök milli Íslendinga og Vestur-Þjóðverja um fiskimiðin. Þá átti sér stað þróun á nýtingu auðlinda. Einkennandi fyrir þá þróun var að staða landa með rík fiskimið varð sterkari. Sem sagt þá urðu fiskimiðin alltaf mikilvægari sem þjóðareign („nationalisiert“) (sjá Heidbrink 2004a: 126-28). Með útfærsluna í 50 mílur og uppsögn samnings frá 1961 reyndi Ísland að bregðast við „changed circumstances resulting from the ever-increasing exploitation of the fisheries resources in the seas surrounding Iceland.“ (Fisheries Jurisdiction Case 1973: 7)

Tilkynningu útfærslunnar mótmæltu Vestur-Þjóðverjar eins og Bretar. Útfærslurnar 1952 og 1958 voru án alvarlegra afleiðinga fyrir Þýskaland, en þarna kom upp gjörbreytt ástand og Þýskaland lenti við hliðina á Bretlandi í deilum við Ísland (sjá Heidbrink 200b: 256-7). Vestur-Þjóðverjar voru mjög neikvæðir, sögðu að Íslendingar hefðu engan rétt til að gera þessa útfærslu að því að samningurinn væri ennþá í fullu gildi. Ákveðið var að Einar Ágústsson, utanríkisráðherra, færi til Bonn til að útskýra ástæðurnar. Hann talaði þar við Sigismund von Braun í utanríkisráðuneytinu þann 20. ágúst 1971. „In his view the proposed extension was essential, reasonable, natural, fair and just.“ (Press Release Government of Iceland, sjá Hannes Jónsson 1982: 126) – Vestur-Þjóðverjar voru ekki sammála neinu af þessu. „Vöruðu Vestur-Þjóðverjar Íslendinga við því að útfærsla gæti torveldað samninga við Efnahagsbandalagið og töldu einsætt að málinu yrði skotið til Alþjóðadómstólsins.“ (Ólafur Rastrick/Sumarliði R. Ísleifsson 2004: 362) Samræðurnar voru án árangurs – eins og þær sem komu á eftir.

Framhald átaka varð á þremum mismunandi stöðum: í Haag (hjá Alþjóðadómstólnum), á fiskimiðunum og í viðræðum sem haldið var áfram.

Atburðir í Haag

Þann 5. júní 1972 skutu Þjóðverjar málinu til Alþjóðadómstólsins – eins og Bretar gerðu skömmu áður. Bæði Bretar og Vestur-Þjóðverjar töldu að Íslendingar væru án

réttargrundvallar og að samingurinn frá 1961 væri í fullu gildi. „Íslendingar viðurkenndu ekki lögsögu dómstólsins og tóku ekki, ef frá eru talin skeyti og bréf með upplýsingum um afstöðu stjórnvalda til deilunnar, þátt í málflutningi fyrir dómstólnum.“ (Guðmundur S. Alfredsson 1983: 332) Fyrsti bráðabirgðaúrskurður Alþjóðadómstólsins í málinu með atkvæðum 14 dómara gegn einu var kveðinn upp þá þegar í ágúst 1972, áður en útfærslan tók gildi. Þar var Íslandi bannað að gera útfærsluna og hámark fyrir veiði Vestur-Þjóðverja staðfest. Íslenska ríkisstjórnin mótmælti. Sem sagt hvorki úrskurður í málinu né ákvörðun að dómstóllinn sé dómbær að taka ákvörðun (februar 1973) breytti afstöðu Íslands.

The Government of Iceland, considering that the vital interests of the people of Iceland are involved, respectfully informs the Court that it is not willing to confer jurisdiction on the Court in any case involving the extent of the fishing limits of Iceland. (Fisheries Jurisdiction Case 1973: 7)

Um leið jókst deilan og harðnaði. Það sem gerðist í Haag og það, sem gerðist „í raun og veru“ var ekki lengur tengt. Þannig hafði úrslitaákvörðun (sjá Fisheries Jurisdiction Case 1974) frá júlí árið 1974 ekki mikil áhrif. Þar var sagt að útfærslan væri ólögleg og að Vestur-Þjóðverjar og Íslendingar ættu að hafa viðræður um málið til að finna lausn. En deilan var þvert á móti á fiskimiðunum og á viðræðuborðinu (sjá Heidbrink 2004: 129-32; Ólafur Rastrick/Sumarliði R. Ísleifsson 2004: 368).

Atburðir á fiskimiðunum

En hvað gerðist á fiskimiðunum? Þegar útfærslan tók gildi 1. september 1972 hittu Íslendingar á fiskimiðunum „a considerable number of german vessels within the area“ (Scholten 1989: 223) sem héldu áfram að veiða. Þá byrjaði harkalegri deila en áður hafði þekkt (sjá Heidbrink 2004: 132) – þrátt fyrir úrskurðinn. Deilunni er lýst sem „kriegsähnliches Verhalten“¹ (Heidbrink 2004: 125). Í miðdepli voru klippurnar – einnig taktík til að verja sig fyrir klippunum. En Þýskaland sendi ekki herskip á Íslandsmið eins og Bretar. Fyrir þjóð sem var „tappjóð“ seinni heimsstyrjaldarinnar kom það ekki til greina. „Vopn“ voru notuð og þannig urðu líka meiðsl á fólki. Þann 25. nóvember 1972

---

¹ „hegðun eins og í stríði“ (eigin þýðing)

the Ægir, without previously contacting the Erlangen by radio, ... coming from starbord with her stern anchor laid off, crossed close to the edge of the Erlangen. The anchor thus caught hold of one of the Erlangen's fishing lines which ... broke in the guide ... The heavy broken steel rope whirled through the air and stuck the sailor Juergen Haense ... on the head. The sailor collapsed, bleeding at the mouth, nose and ears. At about 11.30 a.m. he was ... brought ashore at Neskaupstaður ... in order to be taken to hospital with a suspected fracture at the base of his skull.“ (Pleadings International Court of Justice, eins og bent er til hjá Scholten 1989: 221)

Þegar Íslendingar og Bretar samþykktu samninginn haustið 1973 breyttist ástandið á fiskimiðunum á milli Vestur-Þjóðverja og Íslendinga – Íslendingar gátu þá einbeitt sér að þýskum togarum. En árið 1974 voru ekki lengur svo mörg net klippt en um leið voru þýskir togarar tafðir meira og veiði þeirra minnkaði. Deilan á fiskimiðunum náði hápunkti þann 24. nóvember 1974 þegar þýskur togari, *Arcturus*, sem var að veiða innan 50 mílna, var neyddur með skoti til að stoppa og skipstjóri togarans, Werner Masteit, dæmdur til að borga fjársekt. Þýskaland brást við með því að setja á löndunarbann (sjá Heidbrink 2004: 137-41).

Atburðir í viðræðum

Samningarviðræður við Vestur-Þjóðverja hófust hins vegar síðla árs 1971, eftir að formleg tilkynning um útfærsluna var gerð þann 31. ágúst 1971. Eins og áður kom fram, mótmæltu Vestur-Þjóðverjar skömmu síðar. Þeir vildi ekki gera skammtímasaming og halda áfram að veiða eins og á liðnum 10 árum. Rökstuðningur þeirra var að útfærslan væri óheimil og í andstöðu við þjóðarétt (sjá Ólafur Rastrick/Sumarliði R. Ísleifsson 2004). Íslendingar hins vegar rökstuddu „að samningum við Breta og Vestur-Þjóðverja yrði [ekki] sagt upp heldur einungis að þeir ættu ekki lengur við vegna breyttra aðstæðna.“ (Ólafur Rastrick/Sumarliði R. Ísleifsson 2004: 358) Viðræður voru án árangurs og ekki mikið framhald var að sjá. Hvorki Vestur-Þjóðverjar né Íslendingar voru tilbúnir að koma til móts við hvorn annan og finna málamiðlun.

Vestur-Þjóðverjar höfðu mikilla hagsmuna að gæta. Íslandsmið voru ein af mikilvægastu miðum, þar sem um 30% af heildarafla var veiddur. Stærstur hluti aflans var veiddur innan 50 mílna. Mjög umdeilt umræðuefni var, fyrir utan spurningu um magnið, spurningin um verksmiðjuskip og frystitogara, hvort þau áttu að fá leyfi til að veiða innan 50 mílna (sjá Ólafur Rastrick/Sumarliði R. Ísleifsson 2004: 376-77). Þegar þorskastríðið var búið var veiði minnkuð um 44% í samanburði við veiði áður en þorskastríðið byrjaði (Heidbrink 2004: 141) Viðræður sneru í hring aftur og aftur og enduðu í blindgötu. Áhugi Íslands var meðal annars líka á að „einangra Breta“ (Ólafur Rastrick/Sumarliði R. Ísleifsson 2004: 377) og að láta ekki sömu söguna endurtaka sig. Raunverulega tóku Vestur-Þjóðverjar ekki eins harða afstöðu til Íslands og Breta og sagt er að viðræðurnar hafi verið vinsamlegar (sjá Ólafur Rastrick/Sumarliði R. Ísleifsson 2004: 377).

Hápunktur deilunnar var í nóvember 1974, þegar löndunarbann var sett á íslenska togara í Þýskalandi eins og áður er getið. Fyrsta skref „efnahagslegs stríðs“ var hins vegar árið 1973, þar sem Evrópubandalagið ákvað að stöðva lækkun á tolli (sjá Heidbrink 2004: 141).

Lausn

Samkomulag Vestur-Þjóðverja og Íslendinga varð þegar lausn deilu var ekki lengur mikilvæg vegna nýrrar þróunar fiskimiða (það var útfærslan í 200 mílnur). Lausnin var ekki góð fyrir Þýskaland. „Island hatte den Kabeljaukrieg auf See gewonnen.“² (Heidbrink 2004: 141)

Heimildir:

Fisheries Jurisdiction Case. 1973. *Federal Republik of Gemany v. Iceland. Jurisdiction of the Court.* Judgement, 2. February 1973.

www.icj-cij.org/icjwww/icas/ibi/ibi_ijudgment/ibi_ijudgment_19730202.pdf 7. apríl 2005.

---

² „Ísland vann Þorskastríðið á sjónum.“ (eigin þýðing)

Fisheries Jurisdiction Case. 1974. *Federal Republik of Gemany v. Iceland Merits*.
Judgement, 24. July 1974. www.icj-cij.org/icjwww/icasess/ibi/ibi_jjudgment/ibi_jjudgment_19730202.pdf, 7. apríl 2005.

Guðmundur S. Alfreðsson. 1983. „Útfærsla íslenku fiskiveiðilögsögunnar í 50 mílur og dómsaga Alþjóðadómstólsins.“ *Ólafsbók. Afmælisrit helgað Ólafi Jóhannessyni sjötugum*, bls. 331-358. [Ritnefnd Þór Vilhjálmsson \[o.fl.\]](http://ritnefnd.por.vilhjalmsson.is/). Ísafold, Reykjavík.

Hannes Jónsson. 1982. *Friends in Conflict. The Anglo-Icelandic Cod Wars and the Law of the Sea*. C. Hurst & Company, London.

Heidbrink, Ingo. 2004a. „Die zweite Stufe der Nationalisierung des Nord-Atlantiks.“ „*Deutschlands einzige Kolonie ist das Meer!*“ *Die deutsche Hochseefischerei und die Fischereikonflikte des 20. Jahrhunderts*, bls. 126-154. Covent, Hamburg.

Heidbrink, Ingo. 2004b. „Samantekt.“ „*Deutschlands einzige Kolonie ist das Meer!*“ *Die deutsche Hochseefischerei und die Fischereikonflikte des 20. Jahrhunderts*, bls. 255-260. Covent, Hamburg.

Ólafur Rastrick og Sumarliði R. Ísleifsson. 2004. „Landhelgis- og hafréttamál.“ *Stjónarráð Íslands 1964-2004. Annað bindi: Saga ríkisstjórna og helstu framkvæmdir til 1983*, bls. 356-377. Ritstjóri Sumarliði R. Ísleifsson.

Scholten, Gregory J. 1989. „The Germano-Icelandic Fishing Dispute, 1972-1975“. *Proceedings of the Fourteenth European Studies Conferenc*, bls. 221-230. Ritstjóri Karl Odwarka. European Studies Journal, University of Northern Iowa, Ceder Falls.